

Crynodeb Gweithredol

- 1.1 Dyma grynodeb o brif ganfyddiadau ac argymhellion yr Asesiad o Anghenion Llety Sipsiwn a Theithwyr (GTANA) a gynhaliwyd ar gyfer consortiwm o bum awdurdod yng ngogledd Cymru, ac ar gyfer Awdurdod Parc Cenedlaethol Eryri. Amcan y GTANA yw asesu anghenion aelodau o'r cymunedau o Sipsiwn a Theithwyr o ran llety, gan roi llais uniongyrchol iddynt yn y broses. Rheolwyd y GTANA gan Grŵp Llywio, a oedd yn cynnwys cynrychiolwyr o awdurdodau lleol, ac aelodau o'r cymunedau o Sipsiwn a Theithwyr. Yn rhan o'r gwaith maes, gofynnwyd i aelodau o'r gymuned gynnal cyfweiliadau hefyd. Lluniwyd yr adroddiad hwn gan aelodau o Brifysgol Bangor, ar ran y Grŵp Llywio. Yr awduron yn unig sydd yn gyfrifol am unrhyw gasgliadau.
- 1.2 Mae'r astudiaeth yn defnyddio tair ffynhonnell o wybodaeth:
 - Cynhaliwyd dadansoddiad o'r ffynonellau gwybodaeth sy'n bodoli eisoes, gan gynnwys testunau ac arolygon GTANA eraill, gan nodi cryfderau a gwendidau'r ffynonellau a oedd ar gael.
 - Casglwyd gwybodaeth gan randdeiliaid allweddol o fewn awdurdodau lleol.
 - Casglwyd safbwyntiau'r gymuned drwy holiaduron, grwpiau ffocws a thrafodaethau. Cafwyd cyfanswm o 93 o ymatebion gan oedolion o blith y Sipsiwn a Theithwyr, a 43 o ymatebion eraill o arolwg ymhlith Sipsiwn a Theithwyr iau, o ystod o ddeiliadaethau a grwpiau cymunedol. Yn yr holiadur cymunedol, gofynnwyd i'r ymatebwyr nodi eu dyheadau am safleoedd a'r lleoliad y byddent yn ei ffafrio.

Y Cefndir

- 1.3 Ers 2006, mae Llywodraeth Cymru wedi annog awdurdodau tai strategol lleol i gydweithio er mwyn cynhyrchu asesiadau o Ardaloedd Marchnad Dai Leol, i ganfod beth fydd lefel a natur y galw am dai yn y dyfodol. Mae proses yr Asesiad Marchnad Dai Leol (AMDL) yn cyfrannu at gynnwys Cynlluniau Datblygu Lleol. Rhan annatod o broses yr AMDL yw cynhyrchu Asesiad o Anghenion Llety Sipsiwn a Theithwyr (GTANA). Ar gyfer y GTANA hwn, mae siroedd Conwy, Sir Ddinbych, Sir y Fflint, Gwynedd ac Ynys Môn wedi dod ynghyd i gynnal y GTANA, mewn cydweithrediad â Phrifysgol Bangor. Cafodd yr astudiaeth ei rheoli a'i chomisiynu gan grŵp llywio a oedd yn cynnwys cynrychiolwyr o'r awdurdodau lleol [ac o Awdurdod Parc Cenedlaethol Eryri], aelodau o'r gymuned o Sipsiwn a Theithwyr, a Phrifysgol Bangor.

1.4 Dyma amcanion ehangach yr astudiaeth:

- Cynhyrchu, mewn ymgynghoriad â Sipsiwn a Theithwyr Lleol, gwybodaeth fanwl am eu proffil demograffig, cyfansoddiad aelwydydd, anghenion llety presennol, anghenion yn gysylltiedig â gwasanaethau a chefnogaeth llety, a rhwystrau sy'n eu hatal rhag cael mynediad at wasanaethau.
- Creu amcangyfrifon dibynadwy o'r angen am lety yn y dyfodol.
- Asesu anghenion presennol o fewn y cymunedau o Sipsiwn a Theithwyr, a'u hanghenion posibl i'r dyfodol, yn Ardal Marchnad Dai Gogledd Orllewin Cymru a Sir y Fflint, h.y. Ardal yr Astudiaeth, o ran dysgu, gwasanaethau iechyd a gwasanaethau eraill a ddarperir gan awdurdodau lleol a'u sefydliadau partner.
- Asesu perthnasedd polisiau a strategaethau a ddefnyddir gan awdurdodau Partner mewn perthynas â Sipsiwn a Theithwyr.

Y Prif Ganfyddiadau

Sipsiwn a Theithwyr Lleol

1.5 Ychydig iawn o wybodaeth sydd ar gael ynghylch faint o Sipsiwn a Theithwyr a geir yn y DU gyfan, yng Nghymru, neu yn ardal yr astudiaeth. Mae'r amcangyfrifon ar gyfer y DU gyfan yn amrywio rhwng 82,000 a 300,000, gan gynnwys y rhai hynny sy'n byw mewn tai Brics a Morter. Cytunir yng Nghymru fod trwch y boblogaeth o Sipsiwn a Theithwyr yn byw ar hyd y prif lwybrau trafnidiaeth yng Ngogledd a De Cymru. Yn ardal yr astudiaeth, ceir 78 o leiniau awdurdodedig, a phedair carafán arall ar ddatblygiadau diawdurdod. Mae deg o gerbydau a feddiannir gan Deithwyr Newydd wedi'u lleoli ar wersyll diawdurdod, ond gwersyll a oddefir, ar Ynys Môn. Amcangyfrifir bod rhwng hanner a dwy ran o dair o boblogaeth y DU o Sipsiwn a Theithwyr bellach yn byw mewn tai 'brics a mortar', naill ai o ddewis, ond hefyd o bosib o reidwydd, oherwydd prinder lleiniau ar safleoedd awdurdodedig. Nid oes unrhyw amcangyfrif dibynadwy o gyfanswm y Sipsiwn a Theithwyr sy'n byw mewn tai brics a mortar yn ardal yr astudiaeth, ond mae'r arolwg yn dangos yn glir bod y nifer hwn yn sylweddol, ac wedi'i ddsbarthu rhwng yr awdurdodau lleol. Roeddent yn byw mewn llety rhent preifat a rhent cymdeithasol, a hefyd yn berchen-feddianwyr.

Nodweddion Sipsiwn a Theithwyr lleol

- 1.6 Roedd 24 y cant yn eu disgrifio eu hunain fel Sipsi Romani, 58 y cant fel Teithwyr, yr oedd 34 ohonynt yn Deithwyr Gwyddelig, 17 y cant fel Teithwyr Newydd, ac 1 y cant fel Teithwyr Sioe.
- 1.7 Maint cymedrig aelwydydd oedd 4.37 o bobl, y maint canolrif oedd pedwar o bobl. Teuluoedd iau yr oeddynt yn bennaf. Ni chysylltodd yr arolwg ag unrhyw un oedd yn 65 oed neu'n hŷn.
- 1.8 Roedd y rhan fwyaf o'r ymatebwyr yn eu disgrifio'u hunain fel pobl o'r ardal leol.

Sipsiwn a Theithwyr a gwasanaethau lleol

- 1.9 Yn yr arolwg hefyd, holwyd Sipsiwn a Theithwyr ynglŷn â'r defnydd a wnânt o wasanaethau lleol a'u safbwyntiau ynglŷn â'r gwasanaethau a ddarperir. Y Gwasanaeth Addysg i Deithwyr - Adroddodd rhai eu bod yn teimlo bod gwasanaethau lleol, asiantaethau iechyd a lles, yr heddlu ac awdurdodau lleol wedi ymddwyn mewn modd gwahaniaethol tuag atynt, ond ystyriai ymatebwyr eraill eu bod yn cael eu trin 'fel pobl eraill'. Derbyniodd y Gwasanaeth Addysg i Deithwyr ganmoliaeth ar y cyfan, ac fe groesawyd y ffaith bod staff cyswllt penodedig, fel y Swyddog Cyswllt Sipsiwn a Theithwyr (GTLO) ar gael.

Dewisiadau a Dyheadau o ran Llety

- 1.10 Gofynnwyd i ymatebwyr am eu barn ynghylch lleoliad a natur safleoedd parhaol i'w darparu yn y dyfodol. Dylid nodi bod Sipsiwn a theithwyr sydd am ddatblygu safleoedd yn breifat yn wynebu rhwystrau sylweddol wrth gael caniatâd cynllunio, er bod mwy o achosion o roi caniatâd cynllunio drwy'r prosesau apelio cynllunio a chyfreithiol.

Yr angen am lety a'r cyflenwad ohono

- 1.11 O ddefnyddio cyfrifiadau safonol, canfuwyd bod diffyg o 62 o leiniau erbyn 2016. Er bod y cyfrifiadau hyd at 2016 wedi'u cyflwyno ar sail awdurdod lleol, dylid nodi nad yw hyn yn awgrymu y dylid cyfyngu'n awtomatig ar ddarpariaeth i'r dyfodol i'r ffiniau a geir ar hyn o bryd. Mae cyfarwyddyd LIC (LIC, 2006) a chynigion polisi presennol (LIC, 2011) yn cefnogi'r safbwynt y dylid ffafrio ymagweddau cydweithredol at y materion hyn.

Tabl 1: Anghenion llety preswyl sy'n deillio o boblogaethau presennol o Sipsiwn a Theithwyr ar sail ardal

Awdurdod	Darpariaeth bresennol	Cyfanswm y gofyniad am leiniau preswyl ychwanegol (2011-2016)	Cyfanswm y gofyniad am ddarpariaeth lleiniau pontio ychwanegol (2011-2016)
Ynys Môn	0	11	28*
Conwy	0	3	
Sir Ddinbych	0	2	
Sir y Fflint	66	36	
Gwynedd	12	10	
Ardal yr Astudiaeth	78	62	28*

*Wedi'u rhannu

Sylwer: Am resymau ymarferol, mae'r ffigurau hyn wedi'u talgrynnu i fyny i'r llain gyfan agosaf

1.12 Ar ôl 2016, gan dybio bod yr holl angen presennol wedi'i fodloni; y cyfrifiad safonol yw y bydd nifer y lleiniau sydd eu hangen yn parhau i gynyddu ar gyfradd o 3 y cant y flwyddyn. Byddai hyn yn creu gofyniad cyffredinol o 167 o leiniau (wedi ei dalgrynnu i fyny i'r rhif cyfan agosaf) erbyn 2021, cynnydd o 25 ar ffigur 2016, a 194 o leiniau, cynnydd pellach o 27, erbyn 2026. Gallai ffactorau eraill gynyddu'r gofyniad hwn.

Gwersylloedd diawdurdod a gofynion pontio.

1.13 Nid oes safle pontio o fewn ardal yr astudiaeth ar hyn o bryd. Defnyddiwyd rhan o'r safle Sipsiwn a Theithwyr yn Llandegai yng Ngwynedd fel safle pontio yn flaenorol, ond daeth y defnydd hwn i ben yn 2005 ar ôl problemau rheoli sylweddol yn ymwneud yn benodol â'r rhan hon o'r safle. Mae'r drafodaeth ynglŷn â'r angen am safle pontio yn deillio o dystiolaeth yn y data sydd gan awdurdodau lleol am wersylloedd diawdurdod yn ardal y GTANA yn ystod 2009 a 2010, ynghyd â mewnbwn o brofiad rhanddeiliaid. Gall awdurdodau cyhoeddus a'r sector preifat orfod mynd i gostau sylweddol er mwyn mynd i'r afael â gweryslyoedd diawdurdod, a gall hyn hefyd gael effaith sylweddol ar y berthynas rhwng y gymuned sefydlog a'r gymuned o Sipsiwn a Theithwyr.

- 1.14 Gall mynd i i'r afael â gwersylloedd anawdurdodedig arwain at gostau sylweddol, i awdurdodau cyhoeddus ac i'r sector preifat eu dau, a gallai gael effaith sylweddol ar y berthynas rhwng y gymuned sefydledig a chymuned y Sipsiwn a'r Teithwyr.
- 1.15 Seilir y cyfrifiad hwn o'r gofyniad am safle pontio ar y rhagdybiaethau a nodir isod. Dyma nhw:
- Bob blwyddyn, ceir tua 55 o wersylloedd yn ardal yr astudiaeth.
 - Mae'r bobl ar 10% o wersylloedd dros dro, tua chwech bob blwyddyn, yn chwilio am safle sy'n cynnig llety parhaol. Trafodir yr achosion hyn o dan y gofyniad am safleoedd parhaol.
 - Felly, mae angen llety pontio ar 90% o'r gwersylloedd, sef cyfanswm o tua 49.
 - Mis fyddai uchafswm yr arhosiad, er y byddai rhai gwersylloedd yn defnyddio'r safle am gyfnod byrrach.
 - Byddai lle i 7 carafán yn ddigon ar gyfer y rhan fwyaf o wersylloedd.
- 1.16 O ddefnyddio 7 fel ffigur gweithiol, byddai'r gofynion pontio ar gyfer (49 wedi'i luosi â 7) o garafanau'r flwyddyn, neu 343 yn ystod y flwyddyn. Ar sail fisol, mae hyn yn gyfystyr â 28.5 o garafanau. Fodd bynnag, am y rhesymau a drafodwyd, mae'n bosibl bod y ffigurau hyn yn cynnwys achosion o gyfrif ddwywaith. Ar ffurf cyfrannau, mae tua 47% o wersylloedd wedi'u cofnodi yn ardal Gwynedd ac Ynys Môn, 15% wedi'u cofnodi yn ardal ganol Conwy a Sir Ddinbych, a 37% yn Sir y Fflint.
- 1.17 Awgrymir felly fod yr awdurdodau'n cydweithio i ystyried tri neu bedwar o safleoedd pontio, a all gynnwys hyd at saith carafán. Ffafir cael mwy nag un safle, am sawl rheswm.
- Maent yn fwy tebygol o gael eu defnyddio os ydynt yn agos at arosfannau traddodiadol.
 - Byddai pob safle o faint llai.
 - Ceid llai o anawsterau'n gysylltiedig â thensiynau ethnig neu rhwng gwahanol deuluoedd.
 - Ni fyddai un safle pontio ar gyfer yr ardal yn datrys y problemau. Mae'n bwysig cael rhywle i'r preswylwyr symud ymlaen iddo, ac mae angen rhwydwaith ar gyfer hyn. Dylai'r awdurdodau lleol gydweithio i nodi safleoedd priodol ar gyfer llety dros dro ar sail ranbarthol.
- 1.18 Argymhellir bod yr awdurdodau lleol yn cydweithio i nodi safleoedd priodol ar gyfer llety dros dro. Gall y rhain fod yn safleoedd pontio, gydag ystod gymharol lawn o gyfleusterau lle gellir caniatáu arhosiad o hyd at dri mis, neu fod yn fannau aros dros dro sy'n cynnwys darpariaeth fwy cyfyngedig, lle gellir cyfyngu ar yr arhosiad i 28 diwrnod. Dylai natur y ddarpariaeth, yn ogystal â'i lleoliad, fod yn seiliedig ar ddata ac ar batrymau gwersylloedd diawdurdod dros y blynyddoedd diwethaf.
- 1.19 Ceir sawl argymhelliad i'w weithredu:

- 1.20 *Argymhelliad 1:* Gan gadw at ganllawiau Llywodraeth Cymru ar fabwysiadu ymagwedd gydweithredol, dylid ffurfio Grŵp Cydgysylltu Gogledd Orllewin Cymru ar gyfer Sipsiwn a Theithwyr sy'n cynnwys cynrychiolwyr o awdurdodau lleol a phartneriaid isranbarthol, er mwyn parhau i ddatblygu ymagwedd ystyrion a chydlynol at lety Sipsiwn a Theithwyr a materion cysylltiedig, gan sicrhau hefyd fod canfyddiadau'r GTANA yn cael eu lledaenu ymhlith adrannau o fewn yr Awdurdodau partner ac ymhlith rhanddeiliaid eraill. Byddai'r Grŵp Sipsiwn-Teithwyr sy'n bodoli eisoes yn sylfaen ardderchog ar gyfer grŵp o'r fath, ynghyd â chynrychiolwyr o'r gymuned o Sipsiwn a Theithwyr.
- 1.21 *Argymhelliad 2:* Dylid sefydlu Grŵp Cynrychiolwyr Sipsiwn a Theithwyr Gogledd Orllewin Cymru, sy'n cynnwys cynrychiolaeth mor eang ei daearyddiaeth ag sy'n bosibl i gynrychioli safbwyntiau'r boblogaeth leol o Sipsiwn a Theithwyr, a chyfrannu at y broses ymgynghori. Dylai Grŵp Cydgysylltu Gogledd Orllewin Cymru ar gyfer Sipsiwn a Theithwyr ddarparu Cadeirydd a chefnogaeth weinyddol i'r grŵp.
- 1.22 *Argymhelliad 3:* Dylai pob awdurdod partner sicrhau bod gweithgor mewnol yn bodoli ym mhob awdurdod. Dylai'r gweithgor hwn dorri ar draws meysydd gwasanaeth, er mwyn cydgysylltu'n well yr ymateb i faterion Sipsiwn a Theithwyr, a'r ymagwedd tuag atynt, gan osgoi'r posibilrwydd o ail-wneud gwaith.
- 1.23 *Argymhelliad 4:* Dylai pob awdurdod bennu swyddog arweiniol sy'n rheoli ymateb pob awdurdod i faterion Sipsiwn a Theithwyr.
- 1.24 *Argymhelliad 5:* Er mwyn cadw at ddeddfau Cydraddoldeb a sicrhau ansawdd uchel y gwaith monitro parhaus, dylai awdurdodau lleol sicrhau bod Sipsiwn a Theithwyr yn cael eu cydnabod ar ffurflenni monitro ethnig, gan roi'r pwys mwyaf i ddechrau ar ffurflenni'n gysylltiedig â thai a chynllunio.
- 1.25 *Argymhelliad 6:* Dylai awdurdodau lleol sicrhau bod egwyddorion cydraddoldeb, mewn perthynas â Sipsiwn a Theithwyr, wedi'u hymwreiddio yn yr ystod eang o wasanaethau a ddarperir. Mae hyn yn cynnwys: polisïau tai, cynllunio a digartrefedd yn arbennig.
- 1.26 *Argymhelliad 7:* Dylai awdurdodau lleol fod yn sensitif i wahanol anghenion Sipsiwn a Theithwyr a allai eu cyflwyno eu hunain yn ddigartref, a'r rhai a allai fod angen llety gan yr awdurdod lleol, o ran diwylliant a chefnogaeth.
- 1.27 *Argymhelliad 8:* Dylai rhestrau aros am safleoedd preswyl fod yn: hygyrch i'r holl Sipsiwn a Theithwyr yn yr ardal, a dylent fod yn glir a thryloyw o ran y polisïau dyrannu.
- 1.28 *Argymhelliad 9:* Mae angen cynnal gwerthusiad rheolaidd o'r dull o reoli safleoedd parhaol yn unol â'r canllawiau a gyhoeddwyd gan Lywodraeth Cynulliad Cymru (LICC, 2008)

- 1.29 *Argymhelliad 10:* Asiantaethau Tai Cymdeithasol i sefydlu a oes unrhyw batrymau'n deillio o ddewisiadau cadarnhaol neu benderfyniadau negyddol yn sgil canfyddiad o fgythiadau neu achosion eraill.
- 1.30 *Argymhelliad 11:* Dylid addasu'r dulliau a'r ymagweddau a ddefnyddir gan awdurdodau lleol i hybu llety fforddiadwy ymhlith aelodau o gymunedau nad ydynt yn deithwyr i fod yn addas ar gyfer y llety a ddefnyddir gan aelodau o gymunedau o Sipsiwn a Theithwyr.
- 1.31 *Argymhelliad 12:* Gallai ymgyrch flaengar i hybu diwylliant a ffordd Sipsiwn a Theithwyr o fyw, gan roi gwedd gadarnhaol ar hynny, fod o gymorth i liniaru peth o'r gwahaniaethu ar sail hil a brofir gan Sipsiwn a Theithwyr o bob oed ar draws ardal yr astudiaeth.
- 1.32 *Argymhelliad 13:* Sicrhau bod staff sy'n gweithio mewn ysgolion cynradd ac uwchradd yn cael hyfforddiant ar ddiwylliant Sipsiwn a Theithwyr fel bo modd mynd i'r afael â bwlio yn fwy effeithiol.
- 1.33 *Argymhelliad 14:* Dylai Awdurdodau Lleol ystyried dod ynghyd i ddarparu'r adnoddau i recriwtio a hyfforddi gweithwyr maes (o bosib o blith y cymunedau o Sipsiwn a Theithwyr) i ymgysylltu â phobl ifanc.
- 1.34 *Argymhelliad 15:* Mae angen gwneud gwaith ymchwil pellach mewn perthynas â Theithwyr Sioe, ar y cyd ag Urdd y Teithwyr Sioe, cyn y gellir llunio argymhellion.
- 1.35 *Argymhelliad 16:* Mae bod yn berchen-feddianwyr yn ddyhead gan lawer o aelodau o'r gymuned o Sipsiwn a Theithwyr. Gan hynny, mae angen datblygu deialog adeiladol rhwng Sipsiwn a Theithwyr sy'n dymuno datblygu safleoedd preifat ac awdurdodau cynllunio.
- 1.36 *Argymhelliad 17:* Dylai adrannau cynllunio gynnig cyngor a chefnogaeth briodol i Sipsiwn a Theithwyr ynghylch gweithrediad y system gynllunio a'r meini prawf a ystyrir mewn ceisiadau. Mae'n bosibl y bydd angen cynllunio'r cyngor yn arbennig i gyd-fynd â'r grŵp neilltuol hwn o gleientiaid.
- 1.37 *Argymhelliad 18:* Mae angen i Grŵp Cydgysylltu Gogledd Orllewin Cymru ar gyfer Sipsiwn a Theithwyr ledaenu gwybodaeth am yr holl faterion sy'n ymwneud â mynediad at wasanaethau mor eang ag sy'n bosibl, mewn ymgynghoriad â Grŵp Cynrychiolwyr Sipsiwn a Theithwyr Gogledd Orllewin Cymru. Canlyniad hyn fydd creu strategaeth ynghylch sut i wella profiadau'r gymuned leol o Sipsiwn a Theithwyr, ynghyd â dull o adrodd am enghreifftiau eraill.
- 1.38 *Argymhelliad 19:* Dylai awdurdodau lleol geisio canfod safleoedd posibl lle gellid rhoi caniatâd ar gyfer safle preswyl.

- 1.39 *Argymhelliad 20*: bod pob sir yn cwblhau'r cyfrifiad carafanau a gynhelir ddwywaith y flwyddyn.
- 1.40 *Argymhelliad 21*: bod yr awdurdodau lleol yn cytuno ar brotocol cyffredin ar gyfer adrodd am bresenoldeb gwerylloedd diawdurdod a mynd i'r afael â'r materion cysylltiedig.
- 1.41 *Argymhelliad 22*: Dylai'r holl awdurdodau o fewn ardal yr astudiaeth, neu pa grŵp bynnag sy'n parhau â phroses y GTANA, benderfynu ar ddull cyffredin o gofnodi gwerylloedd. Yn ddefnyddiol, dylai'r cofnod gynnwys yr eitemau canlynol o leiaf:
- Dyddiad adrodd am y gweryll
 - Dyddiad dod â'r gweryll i ben
 - Lleoliad, natur y safle [cyhoeddus / preifat; safle diwydiannol neu barc busnes, maes parcio ar safle adwerthu, arall]
 - Nifer y carafanau,
 - Amcangyfrif o nifer yr oedolion a'r plant.
- 1.42 *Argymhelliad 23*: Argymhellir hefyd y dylid cynnwys data gan Heddlu Gogledd Cymru, er mwyn helpu i sicrhau bod yr wybodaeth yn gyson a chyflawn.
- 1.43 *Argymhelliad 24*: Argymhellir bod yr awdurdodau lleol yn cydweithio i nodi safleoedd priodol ar gyfer llety dros dro. Gall y rhain fod yn safleoedd pontio a chanddynt ystod cymharol lawn o gyfleusterau, lle gellir caniatáu arosiadau o hyd at dri mis, neu'n arosfannau am gyfnod dros dro lle ceir llai o ddarpariaeth, a lle gellir cyfyngu ar arosiadau i 28 diwrnod. Dylai natur y ddarpariaeth, yn ogystal â'i lleoliad, fod yn seiliedig ar ddata am batrymau gwerylloedd diawdurdod dros y blynyddoedd diwethaf. Wedi dweud hynny, o ddadansoddi'r data presennol, gwelir bod y patrymau'n amrywio rhwng awdurdodau lleol y consortiwm.